

Лажыцца (легчы) у магілу (у труну, у дамавіну, у зямельку) Паміраць. Давай возьмем шлюб. Будзеш глядзець мяне да старасці. А лягу ў зямельку – усё тваё. “ЛіМ” [т. 1, с. 558].

Пайсці (сысці) у магілу (у зямлю) Памерці. Памёр у трыццаць гадоў сярэдні сын, раней часу сышоў у магілу муж. Цяжкі [т. 2, с. 135].

Пачыць (спачыць) у бозе Памерці. [Манах] пасля жалобнага абраду тачыў елей смірэнства, слёзы аб дэспаце, “спачыўшым у бозе”. Дзяргай [т. 2, с. 170].

Спаць вечным сном Быць мёртвым, пахаваным. Я спецыяльна сеў з левага боку, каб яшчэ раз зірнуць на могілкі, дзе вечным сном спяць усе мае продкі... Жычка [т. 2, с. 370].

У вырай збірацца. На той свет, у магілу. Дзе мне, Раману, старому ўжо, ехаць за свет? Тут роджаны, тут век звекаваў, тут і ў вырай збіраюся. Аношкін [т. 1, с. 227].

Яму заскварыць Загінуць, быць пахаваным. – А ты, старая ведзьма, чаго тут растапырылася? – пагнаў другі [паліцай] старую Тэклю. – Хочаш таксама яму заскварыць?! Карпюк [т. 1, с. 411–412].

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Аляхновіч, М. М. Беларуская фразеалогія ў кантэксце літаратурнай і дыялектнай мовы / М. М. Аляхновіч // Дыялекталогія і гісторыя беларускай мовы : матэрыялы Міжнар. навук. канф. Мінск, 15–16 крас. 2008 г. / Ін-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мінск : Права і эканоміка, 2008. – 508 с.

2. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 1993. – 2 т.

3. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. – 2 т.

4. Леванцэвіч, Л. В. Лінгвакультуралогія : метады рэкамендацыі / Л. В. Леванцэвіч, М. М. Аляхновіч ; Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. – Брэст : БрДУ, 2010. – 107 с.

К.М. Андрощук (Україна, г. Вінниця)

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ ПЕРЕХІДНОСТІ / НЕПЕРЕХІДНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Упродовж останніх десятиріч у центрі уваги сучасних українських граматистів перебувають проблеми, пов’язані із переосмисленням лінгвістичного статусу усталених граматичних категорій. Однією з граматичних категорій, щодо кваліфікації якої дискутує не одне покоління мовознавців, є дієслівна категорія перехідності / неперехідності. У сучасній лінгвоукраїністиці немає єдиного загально визнаного підходу до

визначення статусу дієслівної категорії перехідності / неперехідності, що вкрай важливо для викладацької практики, адже цю категорію вивчають і в школі, і у вишах. Цей чинник і зумовив вибір пропонованої теми дослідження.

Мета нашого дослідження – виокремити і проаналізувати новітні тенденції в потрактуванні категорії перехідності / неперехідності в українському мовознавстві.

Загальновідомо, що перехідність / неперехідність є дієслівною категорією, яка означає здатність або нездатність дії, вираженої дієсловом, переходити або не переходити на об'єкт – конкретний предмет, особу чи іншу істоту. Попри те, що перехідність / неперехідність дієслів зумовлена передусім їхньою семантикою, традиційно у шкільній, викладацькій практиці та наукових студіях категорію перехідності / неперехідності розглядають у системі граматичних категорій дієслова.

Однак і в граматичних описах української мови статус категорії перехідності / неперехідності дієслів визначають по-різному, іноді навіть дещо суперечливо. Розбіжності в потрактуванні лінгвістичного статусу перехідності / неперехідності здебільшого пов'язані з двома спектрами проблем: 1) яка ознака – формально-граматична чи семантична – є визначальною для розмежування перехідних та неперехідних дієслів у сучасній українській літературній мові; 2) у складі яких із граматичних категорій – морфологічних чи синтаксичних – потрібно розглядати перехідність / неперехідність дієслів.

Щодо першої групи проблем, то узвичаєним в українському мовознавстві є формально-граматичний підхід до кваліфікації перехідності / неперехідності, який ґрунтується на вузько-формальних синтаксичних засадах, а саме на здатності або нездатності дієслова сполучатися з іменником у формі знахідного відмінка без прийменника чи у формі родового відмінка, що вживається з часткою *не* або передає значення частини від цілого. Відповідно перехідними традиційно вважають дієслова, які вимагають, щоб залежні від них іменники мали форму знахідного безприйменникового відмінка та родового із заперечною часткою *не* чи з партитативним значенням (напр.: *будувати хату, косити сіно, посадити калину, запросити друга, слухати музику, купити молока, відсипати цукру, не прочитати книги, не виконати завдання* тощо), а неперехідними – дієслова, які поєднуються з іменниками у формі будь-якого непрямого відмінка (крім знахідного безприйменникового та родового відмінків) з прийменником чи без нього (напр.: *турбуватися про дітей, вірити в людей, дякувати батькам, сміятися з хлопця, берегтися від автомобіля* та ін.). Послідовниками формально-граматичного підходу в українському мовознавстві є В.М. Русанівський [11], М.А. Жовтобрюх [6],

М.Я. Плющ [12], О.Д. Пономарів [9] та інші мовознавці; його реалізовано в підручниках для школи та вишів, а також у «Курсі сучасної української літературної мови» за ред. Л.А. Булаховського [4].

Водночас прихильники традиційного підходу відчували потребу в комплексному дослідженні категорії перехідності / неперехідності. Зокрема, В.М. Русанівський твердив, що хоча категорію перехідності / неперехідності визначає синтаксична ознака, проте ця категорія зумовлена семантичною особливістю дієслова [10, с. 233].

На противагу формально-граматичному підходу до розгляду перехідності / неперехідності дієслів інші дослідники, серед них І.Р. Вихованець [1], К.Г. Городенська [2], А. П. Загнітко [3], Т.Є. Масицька [7], В.В. Мозгунов [8], обстоюють думку, згідно з якою форма іменника, що називає предмет або істоту в об'єктній позиції, не впливає на розмежування перехідних і неперехідних дієслів, тобто залежний від перехідного дієслова іменник може бути виражений будь-якою відмінковою та прийменниково-відмінковою формою. Відповідно перехідними можна вважати дієслова на зразок *досягти мети, дякувати батькам, допомагати матері, пишатися успіхами, керувати бригадою, наполягати на виступі, турбуватися про дітей*, які традиційно кваліфікують як неперехідні. Згадані мовознавці тлумачать перехідність дієслова як тип валентності (зокрема, Т.Є. Масицька запропонувала розглядати граматичну категорію валентності замість категорії перехідності / неперехідності, оскільки «валентність набагато точніше характеризує сполучувальні можливості дієслова, ніж перехідність, яка не охоплює значення називного відмінка і не відтворює повної картини організації речення, даючи їй певну характеристику» [7, с. 13]), зумовленої семантикою предиката і тісно пов'язаної із синтаксичним та морфологічним рівнями мови, що дає підстави надати категорії перехідності / неперехідності статусу міжрівневої. Щоправда, думки дослідників щодо рівнів, які об'єднує категорія перехідності / неперехідності, не збігаються: її інтерпретують як *морфолого-словотвірну-синтаксичну* (І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська [1]), *морфологічно опосередковану семантико-синтаксичну категорію* (О.Є. Заневич [4]) або як *морфолого-семантико-синтаксичну* категорію (В.В. Мозгунов [9], Т.В. Любченко [7]).

Не збігаються погляди науковців і щодо місця перехідності / неперехідності в системі граматичних категорій дієслова. Через те, що сталих морфологічних ознак, які б відрізняли перехідні дієслова від неперехідних, немає, категорію перехідності / неперехідності здебільшого кваліфікують як граматичну, а не морфологічну категорію. Зокрема, В.М. Русанівський зауважував, що категорію перехідності / неперехідності

дієслів не можна вважати морфологічною категорією, однак її потрібно розглядати і в морфології, бо вона, з одного боку, характерна для дієслова як морфологічного класу, а з іншого – з нею тісно пов'язана і підпорядкована їй категорія стану, що виявляється як в синтаксичних, так і в морфологічних формах [11]. Проте А.П. Грищенко та Л.І. Мацько зазначають, що категорія перехідності/неперехідності ґрунтується на валентісних і значенневих ознаках відповідних дієслів, у зв'язку з чим вона є не морфологічною, а лексико-синтаксичною [13]. Так само А.П. Загнітко уважає значення перехідності/неперехідності не морфологічною, а синтаксичною властивістю дієслова [3].

Отже, попри пильну увагу українських дослідників до категорії перехідності/неперехідності дієслів, проблема її лінгвістичного статусу і дотепер залишається остаточно не розв'язаною. Це зумовлює потребу ґрунтовного подальшого дослідження категорії перехідності/неперехідності дієслів на новітніх засадах багатовимірного підходу до вивчення синтаксичної структури речення, обґрунтування міжрівневого статусу цієї категорії, вивчення формально-граматичних виявів та семантичної зумовленості перехідності/неперехідності дієслів у сучасній українській літературній мові.

Список використаної літератури

1. Вихованець, І. Р. Теоретична морфологія української мови : акад. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. – Київ : “Пульсари, 2004. – 398 с.
2. Граматика української мови. Морфологія / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – Київ : Либідь, 1993. – 336 с.
3. Загнітко, А. П. Система і структура граматичних категорій дієслова / А. П. Загнітко. – Київ : НКМО ВО, 1990. – 74 с.
4. Заневич, О. Є. До проблеми категорії перехідності/неперехідності дієслова // Актуальні проблеми граматики та лексикології : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф., 4–5 жовтня 2006 р. – Вінниця, 2006. – С. 51–56.
5. Курс сучасної української літературної мови / за ред. Л. А. Булаховського. – Т. 1. – К. : Рад. шк., 1951. – 520 с.
6. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / за ред. М. А. Жовтобрюха, Б. М. Кулика. – Київ : Рад. шк., 1965. – 360 с.
7. Любченко, Т. В. Прехідність як тип валентності дієслова в сучасній новогрецькій мові : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. В. Любченко. – Київ, 2009. – 20 с.
8. Мацицька, Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності / Т. Є. Мацицька. – Луцьк : Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1988. – 208 с.
9. Мозгунов, В. В. Засоби вираження об'єкта і перехідність дієслова / В. В. Мозгунов // Функціонально-граматичні вияви комунікативних одиниць : зб. наук. праць. – Київ, 1997. – С. 69–76.
10. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів [та ін.] ; за ред. О. Д. Пономарева. – 2-е вид., перероб. – Київ : Либідь, 2001. – 400 с.

11. Русанівський, В. М. Граматична категорія // Українська мова : енциклопедія. – 2-е вид., вопр. і доп. – Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 116.

12. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. – Київ : Вища шк., 2001. – 319 с.

13. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко [та ін.] ; за ред. А. П. Грищенка. – 3-є вид., допов. – Київ : Вища шк., 2002. – 439 с.

І.М. Бабій (Україна, г. Тернопіль)

ОБРАЗНО-ЕСТЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЗВ КОЛЬОРІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

В останні десятиліття у сучасній лінгвістиці розвинулася лінгвістична кольористика – мовознавча галузь, предметом вивчення якої є назви кольорів. Посилений науковий інтерес до цієї лексико-семантичної групи обумовлений семантичним багатством колірних лексем та різноманіттям естетичних функцій у мовленні.

Кольористику вивчають дослідники різних країн світу: України, Білорусі, Польщі, Росії, Великобританії, США та ін. Сформувалось кілька напрямів дослідження: семасіологічний, історичний, психолінгвістичний, культурологічний, лінгвокогнітивний, функціонально-стилістичний тощо. Відомими українськими дослідниками у цій галузі є А. Критенко, Л. Пустовіт, Н. Сологуб, Л. Ставицька, О. Дзівак та ін.

Мета нашої наукової розвідки – охарактеризувати семантику й образно-естетичні навантаження назв кольорів в українській художній прозі, виявити й описати їх метафоричні та символічні значення.

Матеріалом нашого дослідження послужать твори відомих українських прозаїків Михайла Коцюбинського та Миколи Хвильового. Наукові праці, присвячені аналізу кольористики, і сьогодні залишаються цікавими й актуальними, сприяють формуванню різних підходів до вивчення лексико-семантичної групи назв кольорів, всебічному лінгвістичному їх аналізу. У лексичному складі української мови, як і в інших мовах світу, лексеми зі значенням кольору займають вагоме місце, оскільки вони, крім прямої вказівки на колір, можуть давати й образну характеристику предмету чи явищу дійсності. Це виразно простежується у мові художньої літератури.

«Як частина естетики художнього цілого, колірні прикметники є словами великої смислової ваги і явищем багатовимірним. Будь-яке колірне відчуття тонко й індивідуально викликає відповідні психологічні імпульси, що реалізуються в найнесподіваніших асоціаціях, емоціях,